

Адреса для покликань: Лобач О.О. В.О. Сухомлинський про систему емоційного виховання школярів // Теорія і практика сучасного естетичного виховання у контексті педагогічної спадщини Василя Сухомлинського: Зб. Наук. Праць. – Полтава: ПДП [ред. В.Г.Короленка; ИИА “Астрея”, 1998. – С. 34 – 38.

Олена Лобач

СУХОМЛИНСЬКИЙ В.О. ПРО ЕМОЦІЙНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

“Школа витончених почуттів, – зізнається В.О.Сухомлинський, – стала на все життя однією з провідних ідей, одним з найголовніших моїх переконань” [4, с. 470]. Звернення видатного педагога до проблеми виховання культури почуттів викликана його гуманістичною позицією, несприйняттям тривалого домінування в школі “інтелектуального вантажу” над культурою почуттів, коли останні виконували роль відомої казкової Попелюшки по обслуговуванню мислення школярів. Він був глибоко переконаний, що “діти з пригніченими почуттями – це ... діти з пригніченим інтелектом, збідненою думкою” [там само, с. 468]; а грубість, вульгарність, цинізм, злочин, егоїзм мають своїм корінням “емоційну товстошкірість”.

Василь Олександрович вперше вводить у вітчизняну педагогіку поняття “емоційне виховання”. Він вважає, що “процес перетворення істин у живу плоть і кров вчинків, поведінки, ... безперечно залежить від емоційного виховання” [6, с. 193]; закликає вчителів “вивчати емоційну вихованість своїх дітей” [4, с. 452], а один з розділів відомої монографії “Народження громадянина” називає “Емоційне й естетичне виховання” [5, с. 499 – 567].

Наголошуючи на важливості емоційного виховання, В.О.Сухомлинський неодноразово підкреслює, що емоційна культура – це основа вихованості дитини, її сприйнятливості до слів, повчань, ідей, настанов; “абсолютний музичний слух моральної вихованості” [4, с. 451]; одне з найяскравіших “проявів світу людини”. Цей ряд можна було б продовжувати, але Василь

Олександрович сам узагальнює свої спостереження й міркування: емоційна культура – це “абетка всякого виховання” [там само, с. 453].

Метою емоційного виховання, за В.О.Сухомлинським, є виховання емоційної культури, яка передбачає:

- “емоційну чутливість” (“емоційну сприйнятливість”) – здатність “відгукуватися серцем, почуттями на все те, що відбувається в наколишньому світі” [6, с. 24];
- переживання широкого спектру емоцій (позитивних, негативних, фундаментальних і соціальних), емоційних станів, почуттів (моральних, інтелектуальних, естетичних): “Без широкого й повного діапазону почуттів не буде повноцінної людини” [5, с. 500];
- “внутрішню емоційну самодисципліну” [там само];
- емоційну спрямованість особистості як єдність моральних, інтелектуальних, естетичних почуттів, щоб “навчити молоду людину виховувати в собі благородні людські потреби” [там само, с. 462, 500].

Привертає увагу осмисленість видатним педагогом *психологічних основ* емоційного виховання. Василь Олександрович, ґрунтуючись на власних педагогічних спостереженнях, у монографії “Духовний світ школяра” дає вичерпну характеристику емоційної сфери учнів початкових класів, підлітків і юнаків: “Інтелектуальна та емоційна сфери духовного життя людини будь-якого віку взаємопов’язані, взаємозумовлені, ... але в кожному віці ця залежність проявляється своєрідно” [2, с. 251]. Він визначає зміст, якість, динаміку переживань, а також протиріччя й суперечності почуттєвої сфери кожної вікової групи. Наприклад: “Якою б не була діяльність молодшого школяра, він не може ставитись до неї байдуже: вона або захоплює його, або здається нецікавою” [2, с. 273]; підліток “прагне осмислити події, що відбуваються навколо нього. Від глибини його думки залежить і активність почуттів” [там само, с. 331]; “Не зв’яжуйте благородні юнацькі пориви шорами логічних роздумів і умовиводів. Усе це прийде з часом – зріла мудрість,

розсудливість. ... Але палкий трепет юного серця ... ніколи не прийде” [9, с. 590].

Знання психологічних закономірностей емоційних процесів дозволили В.О.Сухомлинському визначити *педагогічні умови* емоційного виховання школярів, а саме:

1. “Емоційний стан” як “фон усього шкільного життя”: радості й бадьорості; захоплення й одухотворення; щирості, чуйності й співчутливості; самоповаги; “пошуку й знахідки, відкриття й здивування” [4, с. 472];

2. “Емоційне багатство колективного життя”, Важливо, щоб “кожний цього член переживав найвищу людську радість – радість творення для людей, постійного нагромадження внутрішніх духовних багатств, радість усвідомлення, що тебе шанують і поважають люди, ... щоб колектив був ... полем, на якому можна показати себе у всій красі й величі” [там само, с. 410];

3. “Краса людських взаємовідносин” (учитель – учні, учні – учні) як багатство їх “емоційного контексту”: сердечність, задушевність, доброзичливість, довір’я, відвертість, відкритість почуттів, які ґрунтуються на взаємоповазі, розумній доброті, справедливості, правдивості, духовній єдності;

4. Оптимізм. Його сутність Василь Олександрович висловив, як завжди, емоційно й образно: “Створюйте світлі, життєрадісні мелодії в музиці дитинства... Ваш рояль і ваш нотний зошит, де ви пишете музику дитинства, ваша диригентська паличка, яка керує мелодіями, – це дуже проста і водночас дуже складна річ – оптимізм” [9, с. 430];

5. “Гармонія педагогічних впливів” [8, с. 243], яка сприяє “гармонізації емоційних оцінок дитини, коли її приваблює все, що подобається людям, що схвалює батько, мати, вихователь, учитель, товариші” [4, с. 455];

6. Емоційна культура вчителя, “який уміє виховувати своїх учнів власною високою емоційною культурою” [7, с. 498 – 499]. Аналіз творів В.О.Сухомлинського дозволяє визначити характерні ознаки емоційної культури вчителя:

- “емоційність природи”, тобто “справжній вихователь – завжди людина емоційна” [там само, с. 497]; “людина широкого емоційного діапазону, тонкості емоцій” [5, с. 536];
- щирість переживань: “Почуття емоційно вихованої людини доходять до дитячих сердець і без крику, ...якщо почуття живуть в душі, діти зрозуміють їх без слів” [7, с. 498];
- співпереживання: “відчування духовного світу кожної дитини” [8, с. 167]; розуміння “порухів дитячого серця” [там само, с. 229]; вміння “настроїтись на звучання музики душі дитини” [5, с. 462];
- усвідомлення важливості емоційного виховання: “Емоційна убогість ... окремих школярів, з якою вони прийшли до школи, – це напівзав’язані очі. Вам, тільки вам, бо ніхто, крім вас, цього не зробить, треба зняти цю пов’язку з дитячих очей, відкрити перед маленькою дитиною багатогранний світ людських почуттів” [4, с. 452];
- знання психології емоцій: “Треба дуже обережно підходити до збудження “емоційних зон” мозку ... надмірне вдавання до захоплюючого, яскравого, образного веде до надмірного збудження” [5, с. 404 – 405].

Пізнання дитиною мови почуттів: “ Не менш важливим, ніж опанування основ науки про природу і суспільство, вважаємо ми, є опанування мови почуттів” [1, с. 494].

Як бачимо, вищезазначені психолого-педагогічні умови емоційного виховання можна мислити ширше – як *закономірності* цього процесу.

В.О.Сухомлинський не обійшов увагою й *методи* емоційного виховання. Назвемо їх:

- “метод спонукання до активного виявлення думки і почуттів” [2, с. 218]: “Емоційна сприйнятливність ... стає реальністю тільки тоді, коли (дитина), пізнаючи світ, входить в нього як активне, діяльне начало: у відносинах з живими людьми, в пристрастях, вчинках, зіткненнях поглядів і долі” [5, с. 518 – 519];

- “найважливіші методи виховання – слово, одухотворення прикладом і краса” [3, с. 457], які належним чином висвітлені в історії та теорії педагогіки;

- “метод громадської думки”: “Орієнтація на людей: що подумують люди? Ця тривожна думка ... є тим найтоншим поводом, через який від серця до свідомості йде емоційний сигнал” [5, с. 454];

- лекції з психології [6, с. 235];

- “емоційні ситуації” – це психологічні ситуації, які збуджують “емоційне ставлення до навколишнього світу. Благородство й різноманітність цих ситуацій залежить від того, наскільки глибоко вихователь зуміє проникнути в духовний світ дитини: збудити в дитині емоційну чуйність до того, що вона бачить; створити в ній емоційне ставлення до самої себе; спонукати її до виявлення благородних почуттів” [там само, с. 25]. В.О.Сухоминський також виокремлює найважливіші, на його погляд, емоційні ситуації: “Співпереживання”, “Матеріального втілення добрих почуттів”, “Усе, що відбувається в світі, стосується мене”, “благородство емоційного пориву”, “Коллективна одухотвореність” [5, с. 526 – 534].

Ми зупинилися більш детально на характеристиці останнього методу, тому що він домінує в емоційному вихованні, а всі останні, хоча й зазначені Василем Олександровичем, є лише частковим його проявом, тому що активне виявлення почуттів, слово, краса, громадська думка ефективні лише за умов їх реального емоційного переживання: “Виховувати почуття – це не значить говорити про почуття... Якщо штучність, навмисність у вихованні взагалі неприпустимі, то у вихованні емоційної культури вони особливо шкідливі... До почуття треба підвести, почуття треба викликати, пробудити...” [5, с. 522].

Отже, аналіз педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського свідчить про те, що видатний педагог обґрунтував і перевіряв у багатолітній практичній діяльності систему емоційного виховання школярів: його мету, завдання, зміст, закономірності, методи, а також принципи, засоби, форми, які, на жаль, не знайшли відображення в статті. Ми свідомо зробили лише феноменологічний

аналіз наукових праць В.О.Сухомлинського, підкріплюючи кожен позицію відповідними словами педагога. Він заповідає новому поколінню учених вирішити ті проблеми, які він не встиг розв'язати: “Як створити умови, які сприятимуть багатству емоційних відносин? Що робиться для виховання культури почуттів? “ [7, с. 625]. Система емоційного виховання В.О.Сухомлинського ще чекає на своє осмислення і впровадження у практику роботи сучасної школи, яка прагне жити на засадах гуманістичної педагогіки.

Список використаних джерел:

1. Сухомлинський В.О. Бачити себе // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.5. Статті. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 489 – 495.
2. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.1. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 207 – 400.
3. Сухомлинський В.О. Людина – найвища цінність // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.5. Статті. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 445 – 472.
4. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.1. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 401 – 637.
5. Сухомлинський В.О. народження громадянина // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.3. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 281 – 582.
6. Сухомлинський В.О. Павлицька середня школа // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 5 – 390.
7. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.4. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 391 – 626.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.3. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 5 – 279.
9. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т.2. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 417 – 654.